

"Теегин очна" эн нөмрт Шорвин С.Ц. "Осхин зүсн неги, бэргдэхин уг неги" гинг статья бичидэйи. Энундйн хамьигин урж, эндрк хойр бэйнд гбнгар шуудь кемдгд, бдгд цаггин аял дунд үнжсэн цөөки хамьгуд йагдз бйэхлй өвр дундан нии болад, учрдг охи зовинг нивврйр цааган, урж мань аддрта бвирин нер гутал уга, тедни чирдг кө тусхал уга, улан-залата залыг нерйн дунууд йовдз болх гирдз сурвр тйврдйи.

Мана бичидин джирггин бооца /условие/ хүүкрси салынц цокгдд урдж бйэх хаврин нийх ноггалина адльцундз болжми.

Нег талааснь болхля, охи джиин туршар улачудин дөшд даргдд, бсг, ундасх, зовх горвиг тегш үзэд, худя-хуурин, мек-тахамс бусу ю-чиги сонгел уга, оньдинд - ал, бул, йрлгй - гинг сурганцдд даргддз йовси бичид. Тандг-үзэдгйи дөрбцүнд, эк-эцгйи гаргдз бгд, оньдинд зугудд - джиргдд эс йовхла, улчана йоснд бмйрйн ишкдз тболддг арг уга бйисн.

Наддз талааснь болхля, охи джиин туршар хйрь нутгуд керд, охи газрасн халцад олицгарн дөрб кедр йовси, уург авчяс-бйилйн земгй мартад, күнй културд земгй бйргдд, конй-йанаган сйнйр илгхан уурад ирсн хуучн эмигрантс.

Ойгрсн дйиш шалтан; эн хойр талаас ирсн хамьгуд ханьцад, зурган джиин туршар аврат уга улачуд, нацистпр хойрин цусар деврсн цонидана көлд даддгдд, тенгрйс асхрсн боомб, тобин тарадг сумдас айгдз зула йовдз, көбврт орсн тулашиг хоргддг күк охи уга гүдг болсн.

Эн хамгин ард горви джиин туршар УНРРА-ИРО-и "хйлйндд", горви бодницгар несицгйи гбб бгчид, гар-зуурин "ахлачирт" урдадз гүүгдз зугудд, госнь ишксн ормид горв мөргдз нисид, горви нбнгий бйирнд күртхм болулав гед гульднрн тбштг болсн.

Эмигрант улсин джирггин бооца берк күр. Сйн нбкд му цагт мөдгдг. Эн джигмүдин эргцд; күүнй дотр бйидг цаган хамг даргдд, хар хамгнь асдз бидрв.

Тийн аюлта джигмүдин ард иин даддригу джиргдз үзчд бйгдд, цугтан ормасын ави бадригу цевр ухата болад, тебчингү, күлцигү седкитй болад, бршйигү джбн зүрктй болад, хамриннь конгшарас хол үзгд чблйтй болад тбврйд, зүсрйд, йасрад ондгнь маш берк.

Хату, күчр цагт хар санан бсрд кемврдг йоши.

Уин. Мана ймтй сургуль татг. Борв, эндр мана хууч бйидг охи му жовидмуд сургуль татгар болдхад йоши биш. Охи зүсн шитдгйр мана ймтй ухан, сөжкй үүрэгтсй, хйррснй ач-тус. Хамьг күнй күслин нбр /направление стремления/ урж мана хуудуд-нойдудинйе хамьгр болв. Мана ймтй саодл /воображение/ хйрдв, эднй салгел /фантазия/ үгйрв.

Долан зун джиин урж күнйс гүн ухата, кемдгйи уга бргн күсатй, тууддг охи бангел /благородный/ Чингс-Богдо-Хан, ухан, аргин күчн йер ААз, Европ хойринг эрктйи оруудз авад, күнй-йиртчинн тууддг кезэдчиги бүрддг уга ик Монгл-Импер бүрддгд, дбчи-монгл, дбрви-дбрдин нер кемдй дардз бадрунел болдг. Чингс-Богдо-Хан нег үзгин толга тандг уга бйисн нбн.

Хббннь, хойр зун джиин хоорин, хамьигин алдрта Хан Аюка, Ирдл, Тенг түшдз суугд. Арсин Петр халта цэцү-адль чиртй, эрйтй нбкд болдг, улан-залата хамьгудын ухагиннь оидз залдз, шаджн-юган дөдгүндд, тбр-юган тббкнүнд, тбгйигч оруудтан тоомсрта, тангсг /независимый/ сйи бйисн болдг.

Тедн йагад, охи цагт зүүндг орш уга, кемдгйи-зах уга ик керг-уул күндгд; довб гихтй, талльврнй неги: ургир хар ухан, арг; күсн, сөдвйр хамгнь бангел /благородные/; кемсн г, кемсн ууи хамгнь джигбл /честные/; теднй үүжин, салгана кемдгйи бргн /Кит; - Европа/; ухань гүн, у-сйэхн /сйи элдуй чеерд; эмйлтй-хаварта мбри багтин/; сөдвйрнй бахтддзта сйэхн, бйир - монгл йозуртнинрин нер бадруулх, йисн талта шар туг тенгрт күрддз делсүж.

Ухр-чигр йомсудт онлган бгдг уга, у-саяхн чеедтэ, холд Уздг нүдтэ, бангел, джимбл хойрар /благородство и честь/ хаалган йасгг, джимсэгэр /совестью/ джирглин морт джолачан кедр мана кезани хаадуд-нойдуд, сургуль уга бийсүдн, саянар тангчан залад, халымг чирэд кир тусхал уга, холин дуунд хяарта, тоомсрта, күндтэ йовсн болдг.

Зуг, халымг туудлин бнгтэ, бахтмдота сян цаг, 1724-ч джилд Аюка-хан таал болсна хобонь, буурдэ төгсв. Аюка-хан халымг нер меддэ харсдг, халымг тангчан чаддэ залдг бйасн мөн, халымг тангслин /независимости/ суулин сурна сян харсач бйасн мөн.

Энүнэ ард, эдү дүнгән ухата, тоомсрта, у-саяхн чеедтэ, халымг тангч чаддэ харсдг, халымг ил-сиц ухагинь олды хурадг хаадуд-нойду ховр болв.

Аюкин ард эчүкн ухата нойдуд хана ширэ буталдад дотр эвдрл босхав. Эн бвр-зуурин ноолдандан джимбл биш арг /безчестный способ/ олдзлад, орсмудт зугудад, теднас дөнг сурад, тедени эврәннь му хамган медүлэд, олна нүүрт күнд-чинрэн барад, йова-йова йовдэ амднэ халымг тангслан /независимости/ геегэд хуцрв. Халымгин чирэд бични кир биш, а өтки хар дөгд лашагдв. Амднэ оч, орсин дэвүр дор батар орад, бнчи гяргтэ хурдг хярүлдгшиг, "халымг амтнэ асрумач" гед орсин му йаргч /чиновник/ хядрхнд ирэд "попечитель калмыцкого народа" болдэ суугад, маниг эзлэн, цугаримбидн көлглад суусн болдг.

Эдү дүнгән йомн, бичкхн кемдйэнд, эндр мана лагерт болджана!

Эврэ медлэн геегэд, күнэ медлд орад, оин джиллин туршар хярэ ахлачинрин зааврар бйасн деерас халымгудин дотр нег му шиндхтэ "ухан" төрдэ батрв: бидн, халымгуд, му; бидн дунд ухата, аргта кен бйадм, ча-вас, били эрвэн юнд күрхм! - гидг үэл, хялэц. Учр түүгяр хэвргэс онкр шар нүдтэ олггр хар моджиг ирхлэ көлднэ мөргэд кисэд, эзэн узсн нохашиг энд-тенднэ гарад шарвадад сүүлэн цокад гүүдг му авьяс болв.

Маш гундлта. Эн му авьяс эмигранц бидн дунд улмар бсв. Худлар хот кедр, хобар унд кедр, хоти дунд хог цапал холжад, хярэ амт хяйдэ авад зугуддг улс халымгин хяарта сян залус болдэ тохрв. Мангдурк ббкнэс - эндерк оошн гидг ухан икяр батрв. Мөн чинринь хонди арви күна ахлач гидг нер көдрхин төлэ, арви сян залуннь чирэд шора цацх бйатхэ тедниг пугтнэ алх-булх нүкнд авад шаадэ болхимн гидг амр-сэн ухата болцхав.

Ик сана зүүгэд омглад өлкөдх керг биден уга. Юн-гед гихлэ, тер гих йом гатлгэдж медсн, газад томта сян ташы-түшгтэ тоомсрта сян залус бидн дунд уга. Эн үнн. Вас гүн сургуль гатлгэсн, сургулийн күчи йер нер алдрхсн, эс гидэ ова-шива алтта, кишигтэ амтн чигн уга. Эн гундлта керг. Ноганас дорагур, уснас токтунар бйэгэд, ббгән ббглад бйэхэс бусу арг уга. Зугудлгн, омглгн - хойр зах. Эн хойр захин хаалгар йовдэ бидн бодта йом күңэдэ чадн уга, хол йомнд күрш уга. Зуг, мана му хөвэр, бидн дигтэ эн хойр захин хаалгар йовнабидн. Нег захин хаалг - зугу. Дарук захин хаалгнэ эн: ээм деерән толгата, горви үагин толга ташси күн болвас ахлач болад, хоолан тасртн хяакрэд, халымгуд деерән мордчкэд, газр олдг гахашиг голигэд монцалад бйэх авьяс, күсл.

Нениг ахлх, юн төлэ ахлх, хамаран, йагад теднән көтлх, юю кех - эн хамг иим "сэн" ахлачирт төрта керг биш болдэ гарна. Зуг арви күнч ахлачв гед хяакрсн хобонь цанэ гал-түүмрчи шаттха гидг бвйрц "сэн" ухан батрв. "Ахлачин" бйэр олхин төлэ нүүнд үзгдм, гарт ббргим хуцл, ичр уга хуурмг, хату хорн хоб хоти дунд цацх дуусн гем уга. Эрвэ амтән биснла хутхад, күнэ амтнэ көлд мөргэд кисдг болцхав. Күнэ нус-э-джуург күнн ирвчи гегягән биненэ гегялэд гөрибкэд; арви хонгар ирсн американдц алтн часан бгэд сөгдэд, эс гидэ, "батист алчурарн белгдлгит" бурхарн белглад, американдц болснэ хобонь ишкн мөриньчи долагад гүүг му авьяс мана дунд саянар батрв.

Тиклэри, кенд зугуджаханчи саянар меддг уга, юн төлэ зугуджаханчи меддг уга. Зуг зугудсн хобонь болх гидг үлгөтэ. Ахрар келхд, күнэ күнд зугудлгн - "ахлачинрин" гягцхн ах керг болдэ тохрв.

Эн ик му керг. Эн эндр эмигранц учрсн үүл биш. Гертэсн ави йовата

Йомн. Аюка-Хана ард кунд меддг орснас авн халымгин дотр бичи-
бичкяр цуглра, хурагна йовж эн авяс иим му зугун керг болдж
тохрон мбн.

Эвүнэс авн Борвин С.Ц. келдг, түүнт гунди төрүлдг, биди дунд
бййг нии уга бййдг гарч йовх йомн. Аюка-Хана ард бййсн мана хаагуд
дундс гарцан Дондг-Омбо Хан келм ухата, күчтй тоомсрта бййсн.

Безйин мана хаагуд-нойдуд йомни түрүни бийн би гидж тоолон,
Йомни түрүни бийсүдйн күн гидж санад, монги йовуртниг өргдг, йасж,
бндалгхимн гидг өргн ик уха, севвэр зүрктйн оньдин зүүгд йовж
бййсн болхла, ода цаггин мана ймтнй халдц уутырдж хййрддг, эрвй
кйимгиннь захас хол йом үадгйн уурад, эрвй кеелиннь сошлас /интерес/
бусу йом бала эс сандг болдг зогсв /"аймакизм", "родовизм"!/.

"Окыр бузава", "ховха дөрвд", "гйргтй торгд" гед келдг үгсин
уург учриг эн. Ахр үэл, өөр тоолвр.

Борвин С.Ц. сана зовадг биди дунд бййдг му авяс-бййдг
Эригйхин эмнй ганцхн йомн:

1. Биди цугтан үндг үнен седкйён дурлх кергтй;
2. Санси санандан, кеси кергтйн бангсл /благородный/ болх
кергтй;
3. Келси үгдйн, йовси йовдлдан джимбл /честный/ болх кергтй;
4. Хама болвчн, кевд болвчн джимсй уга /бессовестный/ йом
гаргх збб уга;
5. Хар-савин, омг седкй хойрас алдурдж үзх кергтй;
6. Бийн күн гидж санад күнүлх кергтй. Бийн күн гидж санад
күнүлсн күн бузга-була йом гарган уга, зуг-гуд уга керг кеш угань
ил-бол.

Үниг үнен седкйён дуртг, бангсл сйн үэлтй, үг-үүлдйн джимбл,
нйрн сййхн джимсйтй нег цббнн багчуд биди дунд бййхлй, - мана
дундг му йомсуд ашнй оч йригх, халымг нерн йасрх!

Эн халымг нер йасх кергт эрн биш ий сургулд дууссн диплома-
цаас халтхлх керг уга. Йомни түрүнд сйн седкй, сарул сйн чеедг
кергтй, цаган санад кергтй. Иим ургыр сйн седкй, цаган санад деер
ик сургулин диплом ирхй умар сйн. Зуг ургыр му седкйта, хар сана-
та күн ик сургулин диплома болхла - сүркй му. Кнгед гихлй,
сургулин күчн йер эн ургыр хар санага күн кеегяр, сййнйр чимд
хар сананасн бүтсн му йовдлган умар деугрүлдж чаддг. Сургулд,
медг гидг йомн ургыр сйн седкйтй нийидж зокхла - сйн ургц, сйн
блдзй ондг өх.

Тигд йахм гихлй?

Мана дунд болдг му йомсудт негд икйр зовд уга, меде-чадсарн
багчудтан сйн сургаандан келдг, худд-хуурмг, мек-тахин халмгас
хбрдг зааглад, сйн халмгур сбрдгж орундг арг оньдин бедрдг йовх
кергтй. Му йом кел уга бййдг чамн уга болхла, эн му йомсуда
бичкдин нүнэс нег бичк далд кердг, сйн йомсудан бичктйн үзүлдг
йовх кергтй.

Мана багчуд дунд үндг, бангслд дур-зүркйн өгсн, күлцигү,
тебчнгу, бршйнгү залус, күүнд бййхлй, мана бршльмгин керг үрхн уга,
улан залата халымг нерн шинрдж йасрх, бурхни шадн деогрх, бидни
төр батрх!

Иим багчуд биди дунд бййх зббтй! Иим багчудин сүрй, омг
дбнгх - ахрин ах керг!

Галдна С.

---oo0oo---

"Демтй шаадмга хун бйрнй" /Халымг Улгр/.

"Урүддг үккин ормнд брэд үк" /Халымн Улгр/.